

sa realizovať jedine pomocou nižších úrovní a v závislosti od nich. Úlohou medziúrovňových výskumov je študovať mnohoraké formy týchto realizácií, vďaka čomu sa vyššie formy konkretizujú a individualizujú.

A. N. Leontiev analyzuje v knihe základné metodologické problémy psychológie, jeho monografia má však vyslovene filozofický ráz. O mnohých otázkach, ktoré autor rozoberá, možno diskutovať, problematika ostáva otvorená — napr. metodické aspekty činnostného a osobnostného prístupu, ktoré sú pre riešenie základných psychologických problémov kruciálne, sa v práci neriešia. Autor sa zameriaval na riešenie problémov subjekt—objekt.

Vzťahy medzisubjektové, ktoré nemožno obísť ani v teoretickom riešení, ani vo výskumnej činnosti, sa v práci neanalyzujú. Základné otázky rozoberané v tejto práci stali sa v súčasnosti predmetom diskusií sovietskych psychológov o obmedzenosti koncepcie činnosti ako všeobecnej psychologickéj teórie. Knihu *Činnosť, vedomie, osobnosť* považujeme však za jednu z východiskových prác pre riešenie najdôležitejších teoretických problémov psychológie a odporúčame ju nielen psychológom, ale aj odborníkom filozofických, sociologických, pedagogických a iných disciplín.

Olga Halmiová

SOCIALISTICKÝ SPÔSOB ŽIVOTA

A. P. Butenko, *Socialističeskij obraz žizni: problemy i suždenija*. Nauka, Moskva 1978, 364 s.

Problematika spôsobu života sa v poslednom desaťročí stala jednou z najaktuálnejších tématickych spoločenskovedného výskumu, ktorou sa aktívne zaoberá aj široký okruh marxistických filozofov a sociológov. Od prvých časopiseckých štúdií a kolektívnych prác, v ktorých sa nastoľovali a riešili čiastkové teoretické a niekedy aj praktické problémy spôsobu života, úsilie zákonite smerovalo ku globálnemu pohľadu na túto zložitú problematiku, ktorá sa dnes stala aj významným objektom ideologických konfrontácií. Jednou z novších súhrnných prác je podnetná monografia A. P. Butenka *Socialistický spôsob života: problémy a názory*, ktorá zovšeobecňuje doterajšie bádania a zároveň nastoľuje nové teoretické a metodologické problémy skúmania spôsobu života vôbec a socialistického spôsobu života zvlášť.

Vzhľadom na trvajúce názorové rozdiely vo výklade a obsahovom vymedzení filozoficko-sociologickej kategórie spôsobu života autor sa predovšetkým zameriava na odhalenie podstaty spôsobu života, jeho štruktúrnych zložiek a determinantov. Polemizuje pritom s názormi, ktoré chápu spôsob života príliš široko (zahrňujú doň okrem foriem životnej aktivity ľudí aj životné podmienky, spoločenské vzťahy, formy uspokojovania potrieb, životný štýl, svetonázor atď.), ako aj s tými, ktoré ho redukujú na kvalitatívnu charakteristiku životnej úrovne. A. P. Butenko argumentovane zdôvodňuje svoj metodologický prístup k danej problematike, formuluje svoje základné teoretické stanovisko, podľa ktorého spôsob života svojou podstatou predstavuje celý komplex foriem životnej aktivity ľudí v procese produkcie materiálnych a duchovných

hodnôt, ako aj v spoločensko-politickej, rodinnej sfére a v sfére každodenného života.

Spôsob života chápe teda ako spôsob, resp. charakter celej životnej aktivity danej osobnosti, sociálnej skupiny (triedy) alebo celej spoločnosti, ktorý je určený predovšetkým spôsobom výroby, životnou úrovňou, súhrnom prírodno-geografických a spoločensko-historických podmienok, ako aj hodnotových orientácií. Vlastný obsah a špecifikum spôsobu života vidí predovšetkým v tom, že táto kategória vystihuje ako ľudia žijú, čím sa zamestnávajú, ako konajú, aké činy zaplňujú ich život. Práve konkrétne formy ľudskej životnej aktivity, rôzne druhy činností človeka (a nie životné podmienky) tvoria podľa autorovho názoru štruktúru spôsobu života.

Domnievame sa, že A. P. Butenko zaujíma správny postoj k otázke vzťahu pojmov spôsob života a životné podmienky, keď hovorí, že „životné podmienky určujú spôsob života, nie sú však súčasťou jeho štruktúry“. (s. 58) Pravdu má aj vtedy, keď pokladá za neodôvodnené zahrňovať do obsahu spôsobu života životnú úroveň, čo sa niekedy vyskytuje najmä v prácach venovaných ekonomickým aspektom spôsobu života. Životná úroveň, stupeň blahobytu sú podľa neho podmienkami a výsledkami ľudskej životnej aktivity, avšak nie sú samou aktivitou. Podľa rastu životnej úrovne ľudí nemožno ešte vôbec usudzovať o spôsobe ich života, o tom, či sa stáva lepším, dokonalejším a pod. Rozvíjajúc túto myšlienku, autor kladie dôraz na obsahovú rozdielnosť týchto pojmov. Chýba nám tu však hlbšia analýza (autorove všeobecné konštatovania zďaleka nevystihujú tento zložitý problém) vzájomnej súvislosti, mechanizmu vzájomnej podmienenosti spôsobu života a životnej úrovne.

V celej svojej práci sa autor dôs-

ledne usiluje o precizovanie a prehĺbenie pojmového aparátu problematiky spôsobu života. Osobitne si všíma úlohu potrieb, svetonázoru, ideálov, hodnotových orientácií, „konceptie života“ pri formovaní a rozvíjaní určitého spôsobu života, jeho špecifických črt. Pozoruhodná je jeho analýza kategórie „konceptia života“, ktorú porovnáva s filozofickými pojmami svetonázor a zmysel života. Na rozdiel od svetonázoru konceptia života vyjadruje individuálny pohľad na svet, individuálnu (alebo skupinovú) predstavu o reálnych hodnotách a ich hierarchii. Konceptiu života autor pokladá za podstatnú kvalitatívnu charakteristiku spôsobu života, je každodenným návodom k činnosti, stelesneným v spôsobe života toho-ktorého človeka.

K nesporným kladom recenzovanej monografie patrí aj autorov úspešný pokus o typológiu spôsobu života a jeho modelovanie. Východiskom pre vedeckú klasifikáciu spôsobov života má byť podľa autora ich rozlišovanie podľa (a) subjektu životnej aktivity (osobnosť, sociálna skupina, celá spoločnosť), b) povahy spoločensko-ekonomickej formácie, jej vývinovej etapy (historické typy spôsobov života), c) prírodno-geografických podmienok. Na základe predloženej klasifikácie autor formuluje zásady porovnávania, kvalitatívneho hodnotenia rôznych spôsobov života. Zdôrazňuje, že základným metodologickým princípom má byť komparácia spôsobov života podľa porovnateľných parametrov. Dotýka sa aj ďalšieho závažného problému, a to kritéria kvality spôsobu života. Odmietá subjektívizmus v hodnotení toho-ktorého spôsobu života. Za objektívne kritérium kvality akéhokoľvek spôsobu života pokladá jeho súlad (alebo nesúlad) s priebehom spoločenského pokroku.

Značná pozornosť sa venuje teore-

ticko-metodologickým otázkam modelovania spôsobu života, ktoré umožňujú zistiť a opísať štruktúru modelovaného javu, kvantitatívne aj kvalitatívne charakterizovať jeho jednotlivé prvky a stanoviť ich vývinové tendencie.

Tažiskom monografie je analýza širokého okruhu problémov socialistického spôsobu života, jeho podstatných znakov, štruktúrnych zložiek, zákonitostí a tendencií jeho formovania a ďalšieho rozvoja. Autor zdôrazňuje, že treba špecifikovať socialistický spôsob života, nestotožňovať ho s komunistickým spôsobom života, odlišovať špecifické črty spôsobu života v dvoch fázach komunistickej formácie. Podstata socialistického spôsobu života sa určuje historickým poslaním socialistickej spoločnosti, socialistickým spoločensko-ekonomickým zriadením. V súlade s tým jeho štruktúru tvoria „všetky formy životnej aktivity (osobnosti, skupiny, spoločnosti), ktoré zodpovedajú podstate, povahe socializmu“ (s. 174—175) V knihe sa rozvíjajú podnetné myšlienky o modelovaní socialistického spôsobu života osobností ako východiska pre vytvorenie modelu celistvého socialistického životného spôsobu. Správne sa pritom akcentuje logický a nie empirický postup. A. P. Butenko opätovne upozorňuje na to, že „zďaleka nie všetko jestvujúce je podstatné, nie všetko, čo sa často vyskytuje, je typicky socialistické, nie všetko masové súvisí s podstatou socializmu“ (s. 228) Z toho vyplýva, že do modelu socialistického spôsobu života treba zahrnúť iba to, čo je späté s podstatou socializmu, čo zodpovedá jeho princípom a normám. V zmysle týchto zásad autor formuluje hlavné teoreticko-metodologické problémy vytvorenia takého modelu socialistického spôsobu života, ktorý by sa vyznačoval realistickosťou a zároveň normatívnosťou.

Metodologicky cenná je autorova požiadavka rozlišovať spôsob života súčasnej socialistickej spoločnosti (spôsob života za socializmu) a socialistický spôsob života. Nie všetci, ako je známe, s týmto názorom súhlasia. Domnievame sa, že je nielen teoreticky opodstatnený, ale má aj zásadný význam pre správnu orientáciu našej spoločenskej praxe, usilujúcej sa o prekonávanie, odstraňovanie rôznych negatívnych javov zo spôsobu života ľudí. Na rozdiel od empirického prístupu, zameraného proti ideализovaniu socialistického spôsobu života, A. P. Butenko za vedecký pokladá teoretický prístup, pri ktorom sa zisťuje, ktoré aktivity spôsobu života sú zákonité, charakteristické pre socializmus, ktoré sa realizujú v rámci jeho zásad a ideálov a ktoré jeho normám a hodnotám odporujú. V súvislosti s tým zdôrazňuje potrebu systematického odhaľovania koreňov, podmieňujúcich činiteľov protispoločenských javov v našom živote. Dospeje k záveru, že rôzne negatívne javy v spôsobe života nie sú späté s podstatou socializmu, ale s nedostatkami v realizácii jeho princípov, súvisia s reálnym porušovaním týchto princípov, s nevyriešenými problémami, „slabými miestami“ v hospodárskom živote, v rozvoji demokracie atď. (pozri s. 356—357) V tejto súvislosti venuje pozornosť dôležitému, ale nedostatočne preskúmanému problému odstraňovania zvyškov „nezrelých foriem“ z nového spôsobu života. Žiaľ, táto otázka je v knihe iba načrtnutá, negatívne javy, ktoré sa sformovali v spôsobe života v období prechodu od kapitalizmu k socializmu, sa nekonkretizujú a tak nie je jasné, čím sa vlastne odlišujú „nezrelé formy“ od tzv. prežitkov v spôsobe života.

Prínosom monografie je podrobné skúmanie vývinových zákonitostí socialistického spôsobu života: rast jeho

nomogénosti, postupná premena práce z prostriedku k životu na prvú životnú potrebu; rozširovanie sféry voľného času a s ním súvisiacich foriem aktivity; internacionalizácia socialistického spôsobu života. V súvislosti s analýzou tejto poslednej zákonitosti sa v knihe rieši aj veľmi aktuálna otázka vzťahu všeobecného a špecifického v socialistickom spôsobe života, spoločných, internacionálnych čŕt a národných, nacionálnych osobitností, ktoré sa prejavujú tak v duchovnej, ako aj v pracovnej a spoločensko-politickej sfére života toho-ktorého národa.

Osobitne si autor všíma závažné parciálne problémy: zákon rastu potrieb v socialistických podmienkach, nevyhnutnosť bojovať proti konzumnému prístupu k životu, ktorý odporuje podstate socializmu. Svoju analýzu problematiky socialistického spôsobu života končí pohľadom na problém formovania nového človeka a kultivácie jeho spôsobu života. Pri riešení tejto otázky ukazuje najmä na vzájomný vzťah bytostných a individuálnych čŕt človeka, na špecifikum tohto vzťahu v socialistických podmienkach a na jeho konkrétne prejavy v spôsobe života. Zdôrazňuje (na

čo sa často zabúda najmä v publicistike), že reálny človek socialistickej spoločnosti ešte nie je človekom komunizmu. Pri všetkých úvahách o novom socialistickom človeku treba pamätať na to, že „každý jednotlivec je nielen produktom celého súhrnu materiálnych, spoločensko-ekonomických vzťahov, ale aj produktom individuálneho vývinu v tých reálnych vzťahoch, ktoré ho bezprostredne obklopujú“. [s. 356]

Butenkova monografia sa od doteraz existujúcich prác o spôsobe života výhodne odlišuje syntetizujúcim pohľadom, tvorivým prístupom k riešeným problémom, prináša viaceré podnety pre ďalšie zameranie výskumu. Pochopiteľne, v takej široko koncipovanej práci nemôžu byť všetky nastolené problémy riešené s rovnakou hĺbkou, niektoré otázky sú tu iba načrtnuté, niektoré autorove tvrdenia by bolo treba doložiť konkrétnym sociologickým (ale aj ekonomickým, resp. psychologickým) materiálom. Polemický zápal občas autora viedol k zbytočným opakovaniam. To sú však detaily. Podstatný je pozitívny tvorivý prínos tejto serióznej publikácie.

Raisa Kopsová

DETERMINANTY VÝVOJA MRAVNOSTI U DIEŤAŤA

J. LINHART, M. KODÝM, J. KOTÁSKOVÁ a kol., *Mravní vývoj dítěte v socialismu*. Academia, Praha 1977, 256 s.

Z podstaty socializmu vyplýva nevyhnutnosť zaistiť všestranný a harmonický rozvoj osobnosti v súlade so súčasnými i budúcimi potrebami tejto spoločnosti. Vysoká spoločenská a praktická závažnosť tohto problému nachádza odozvu vo všetkých oblastiach spoločenských vied a vyúsťuje do analýzy výskumov a z nich vyvo-

dených záverov. Jedným z čiastkových, avšak podstatných okruhov výskumu osobnosti človeka je výskum osobnosti dieťaťa, v poslednom období zameraný hlavne na aspekt mravného vývoja dieťaťa. Za mimoriadne hodnotný príspevok k tejto problematike treba považovať monotematický zborník ČSAV, ktorý pod názvom *Mravný*